

**ДО ПИТАННЯ СУТНОСТІ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ
ВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК НЕВІД'ЄМНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРИНЦИПУ
ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА**

Ремінська Ю. Ю.,

*студентка 4-го курсу юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. В більшості рішень Конституційного Суду України в мотивувальній частині наголошується, що одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями.

Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки (наприклад, абз. 3 п. п. 3.1. п. 3 Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010) [8].

Актуальність досліджуваної теми обумовлена, по-перше, правовою природою досліджуваного принципу, по-друге, відсутністю комплексних теоретичних напрацювань в галузі конституційного права, що в свою чергу обумовлює наявність ряду практичних питань, які будуть розкриті далі.

З огляду на актуальність досліджуваної теми, метою наукової статті є аналіз доктрини конституційного права, підходів до визначення принципу правової визначеності та його функціональної ролі у складі принципу верховенства права.

Не зважаючи на відсутність спеціальних юридичних робіт із досліджуваної тематики, аналізу окремих аспектів принципу правової визначеності присвячені роботи С. Головатого, М. Козюбри, Ю. Матвєєвої, С. Погребняка, С. Шевчука та ін. Серед зарубіжних науковців, роботи яких становлять практичний інтерес до досліджуваної теми, становлять праці В. Кернза, Л. Фуллера, Т. Хартлі та ін. Окремої уваги заслуговує робота Б. Таманаги «Верховенство права: історія, політика, теорія», де опосередковано згадується принцип правової визначеності як одна із визначальних характеристик принципу верховенства права.

Витоки принципу правової визначеності можна знайти в німецькому державному праві. Основою принципу правової визначеності є німецьке слово «Rechtssicherheit», яке дослівно перекладається як правова безпека, яка уявляє собою забезпечення чіткості змісту правового джерела та усунення його невизначеності. Якщо ототожнювати принцип правової визначеності із принципом законних очікувань, необхідно врахувати ряд важливих моментів: 1) існування в німецькому праві аналогу принципу законних очікувань – принципу захисту законних очікувань («Vertrauensschutz»), сутність якого полягає в захисті від неправомірних дій органів державної влади; 2) доцільність та легальність таких очікувань. Проте, необхідно врахувати, що зазначений принцип притаманний більше для німецького адміністративного права [2, 340-341].

В більшості випадків принцип правової визначеності зводиться до змістовних характеристик, які повинні мати правове джерело, щоб виконувати свої безпосередні функції. З цієї точки зору принцип правової визначеності може бути зведений до трьох основних вимог: 1) чіткість; 2) зрозумілість; 3) однозначність норми права. Однак таке суто теоретичне визначення досліджуваного принципу, враховуючи площину практичну, може викликати кілька проблем,

однією з яких є проблема реалізації правової норми та її розуміння законодавцем. Також важливим видається врахування функціонального призначення принципу правової визначеності – захист конкретного індивіда від можливого свавілля держави та уповноважених нею органів.

В доктрині конституційного права існує декілька підходів до визначення принципу правової визначеності. Так, Л. Тремблей, розроблюючи концепцію «процедурного природного права», зазначає, що закон у поєднанні із принципом правової визначеності повинен бути: 1) спрямованим у майбутнє; 2) зрозумілим; 3) загальним [1, 150]. Також принцип правової визначеності може бути ототожнений із зобов'язанням держави та уповноважених нею органів усунути перешкоди та створити сприятливі умови для з'ясування права тими, до кого воно застосовується, і набуття останніми можливості у разі необхідності скористатися правом, так само як і способом, за допомогою якого воно буде підлягати застосуванню і тлумаченню [4].

У вітчизняній науці конституційного права, принцип правової визначеності поєднується з деякими змістовними характеристиками, зазначеними вище. Так, А. М. Приймак визначає принцип правової як «... сукупність правових вимог до організації та функціонування правової системи з метою забезпечення перш за все стабільного правового становища індивіда шляхом вдосконалення процесів правотворчості та правозастосування». Автор наголошує на важливості вимог до принципу правової визначеності, що дозволить зрозуміти правову сутність досліджуваного принципу саме як органічного елементу принципу верховенства права. Згадані вимоги класифікуються на три основні групи: 1) вимоги до визначеності законодавства; 2) вимоги до визначеності повноважень; 3) вимоги до визначеності судових рішень [7, 54]. В цьому плані необхідно погодитися з автором, адже зазначені групи вимог упорядковують суспільні правовідносини та формують системний підхід у їх регулюванні.

Доцільно погодитися з асоціюванням принципу правової визначеності з принципом законного очікування [10, 158-161]. Під законним очікуванням в цьому аспекті необхідно розуміти тверду впевненість індивіда у належності своїх дій, відповідності їх нормам, закріплених у законодавчих актах. З цієї точки зору, людина, діючи у відповідності зі своїм внутрішнім переконанням, очікуватиме досягнення саме правового результату і вимагатиме від держави захисту таких сподівань. В цьому плані, важливу роль відіграє принцип незворотності дії нормативно-правових актів у часі.

Важливою проблемою на сьогодні в теорії конституціоналізму залишається питання визначення ступеня взаємозв'язку принципу правової визначеності із принципом верховенства права. Підхід,

відповідно до якого принцип правової визначеності є однією із невід'ємних складових принципу верховенства права підтримується Європейською Комісією за демократію через право. Таку позицію підтримують й Ю. Матвєєва, А. Приймак, І. Цесар. Науковці, які підтримують другий підхід не виключають взаємозв'язку принципу правової визначеності із верховенством права, проте наголошують на тому, що «підхід до правової визначеності як складової верховенства права слід розуміти не як правовому дефініцію, а як європейську традицію, що ґрунтується на демократичних засадах» [3, 83-84].

Не зважаючи на відсутність закріплення у національному законодавстві принципу правової визначеності, зазначений принцип прямо чи опосередковано згадується в рішеннях Європейського суду з прав людини. Як зазначає Л. Ушакова, принцип правової визначеності був сформульований у рішеннях європейських судів та є одним із найбільш важливих загальноєвропейських демократичних досягнень і необхідним елементом нормативно-правової конструкції соціальної держави [9]. Зауважимо, що здійснення аналізу рішень Європейського суду з прав людини є важливим з точки зору сприйняття змістовної сторони принципу правової визначеності. Зокрема, дослідження двох хрестоматійних справ (справа «Рябих проти Російської Федерації» та «Брумареску проти Румунії») дає змогу сформулювати наступних два змістовних положення. По-перше, прийняті судом остаточні рішення, що набрали законної сили, не підлягають перегляду. По-друге, жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного судового рішення з метою лише проведення повторного слухання та отримання нового рішення. Зазначена позиція доповнюється застереженням стосовно того, що перегляд остаточного судового рішення не є відхиленням від принципу правової визначеності, якщо він не здійснюється з метою виправлення судової помилки, неправильного здійснення правосуддя [5], [6].

Виходячи з положень, зазначених вище, можна зробити висновок про наявність проблеми, пов'язаної із сутністю принципу правової визначеності: чи вважати його складовою принципу верховенства права, чи визначати його як незалежний загальний принцип конституційного права та права в цілому. В будь-якому випадку, слід не забувати, що принцип правової визначеності в першу чергу повинен бути дієвим елементом «нормативно-правової конструкції» соціальної, демократичної держави, адже у свою чергу будь-який нормативно-правовий акт (в тому числі і судові рішення) є джерелом права лише за умови наявності таких ознак, як визначеність, ефективність регулювання правовідношення, пропорціональність засобів правового регулювання. На жаль в теорії та практиці конституційного права та права в цілому постали гострі проблеми стосовно відсутності внесення непередбачуваних змін до вітчизняного

законодавства, стабільності норм права, визначеного характеру судових рішень, які у свою чергу за допомогою принципу правової визначеності як інструменту правового механізму захисту індивіда, повинні бути вирішення однозначно у вітчизняному та національному законодавстві (зокрема, і в судовій практиці).

Список використаних джерел:

1. Luk B. Tremblay. The Rule of Law, Justice, and Interpretation / Luk B. Tremblay. – Montreal [e.a.]: Mc-Gill-Queen's University Press, 1997. – Цит. за: Головатий С. Верховенство права. Книга друга. Від доктрини – до принципу / С. Головатий. – К.: Фенікс, 2006. – С. 759
2. Reynolds Paul. Legitimate Expectations and the Protection of Trust in Public Officials / Paul Reynolds // Public Law. – Vol. 2011. – P. 330–352.
3. Гультай М. Правова визначеність у рішеннях Конституційного Суду України / М. Гультай, І. Кияниця // Вісник Конституційного Суду України. – 2012. – № 5. – С. 83-93.
4. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу / В. Кернз ; [пер. з англ.]. – К. : Знання КОО, 2002. – С. 104–110
5. Постанова Європейського суду з прав людини по справі «Брумареску проти Румунії» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=307>
6. Постанова Європейського суду з прав людини по справі «Рябих проти Російської Федерації» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.ru/documents/doc/new/003.htm>
7. Приймак А. М. Принцип правової визначеності: поняття та окремі аспекти / А. М. Приймак // Наук. записки нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія». – К., 2010. – Т. 103: Юридичні науки. – С. 53–55.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10/print1389886857545169>
9. Ушакова Л. В. Принцип правовой определенности как элемент нормативно-правовой конструкции социального государства // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusrand.ru/Dokladi2/Ushakova.pdf>

10. Хартли Т. К. Основы права Европейского Сообщества / Т. К. Хартли; пер. с англ. – М. : Закон и право; ЮНИТИ, 1998. – 703 с.

Науковий керівник: Москалюк О. В., к. ю. н., доцент кафедри конституційного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.